

A woman with dark hair is partially visible on the right side of the frame, holding a large, flowing, light orange fabric that billows out across the center. The background is a soft, light beige color.

Tomas Lagūnavičius

*NAUJOJI PASAULIO
TVARKA
XXI AMŽIUJE:
FILOSOFINĖ, POLITINĖ
IR EPISTEMOLOGINĖ
ANALIZĖ*

*Naujoji pasaulio tvarka
XXI amžiuje: filosofinė,
politinė ir epistemologinė
analizė*

Knygos autorius Tomas Lagūnavičius

ISBN 978-609-8349-70-2

2026

Turinys

IVADAS	7
I SKYRIUS. NAUJOS PASAULIO TVARKOS GENEALOGIJA IR LŪŽIAI 2020–2026 METAIS	
1.1. Istorinis pagreitėjimas	10
1.2. COVID-19 pandemija: globalios sistemos stresas	11
1.3. 2022 m. geopolitinis lūžis: karas Ukrainoje	12
1.4. Skaitmeninės valdysenos revoliucija (2020–2026)	13
1.5. Klimato krizė kaip sisteminis veiksnys	14
1.6. Informacinė erdvė ir realybės fragmentacija	15
1.7. Globalios tvarkos transformacija: nuo hegemonijos prie daugiapoliškumo	16
1.8. Naujos pasaulio tvarkos interpretacija	17
1.9. Išvada: nestabili tvarka	18
II SKYRIUS. TARPTAUTINĖS INSTITUCIJOS IR GLOBALUS VALDYMAS XXI AMŽIUIJE	
2.1. Nuo valstybės prie daugiasluoksnės valdysenos	19
2.2. Globalus valdymas: sąvokos problema	20
2.3. Jungtinės Tautos: normatyvinis pasaulio karkasas	21
2.4. Breton Vudso institucijos: finansinė globalios tvarkos architektūra	22
2.5. Europos Sąjunga: reguliacinė galia be imperijos	23
2.6. NATO ir saugumo architektūra po 2020–2026 m.	24
2.7. Technologinės platformos kaip de facto institucijos	25
2.8. Standartizacijos institucijos: nematoma globalios tvarkos infrastruktūra	26
2.9. Globalus valdymas kaip tinklas	27
2.10. Kritinė refleksija: demokratijos deficitas	28
2.11. Išvada: naujoji valdysenos forma	29
III SKYRIUS. FILOSOFINĖ VALDŽIOS ANALIZĖ: FOUCAULT, HABERMAS IR AGAMBEN PERSPEKTYVOS	
3.1. Valdžia kaip problema, o ne institucija	30
3.2. Michel Foucault: valdžia be centro	31
3.3. Jürgen Habermas: viešoji erdvė ir komunikacinė racionalybė	33
3.4. Giorgio Agamben: išimties būklė kaip valdžios forma	34
3.5. Trijų teorijų sintezė	35
3.6. Naujoji pasaulio tvarka kaip valdžios racionalumų tinklas	36
3.7. Kritinė refleksija: subjekto problema	37
3.8. Išvada: valdžia kaip procesas, o ne struktūra	38

IV SKYRIUS. SĄMOKSLO TEORIJOS IR INFORMACINĖ VISUOMENĖ: ŽINOJIMO KRIZĖ XXI AMŽIUIJE

4.1. Informacijos perteklius ir tikrovės fragmentacija	39
4.2. Sąmokslo teorijos apibrėžimas: epistemologinė problema	40
4.3. Informacinės visuomenės transformacija	41
4.4. Sąmokslo teorijos kaip socialinis mechanizmas	42
4.5. Skaitmeninė ekosistema ir dezinformacija	43
4.6. Sąmokslo teorijos kaip politinė komunikacija	44
4.7. Informacinė visuomenė kaip epistemologinė krizė	45
4.8. Naujoji pasaulio tvarka kaip informacinė struktūra	46
4.9. Kritinė refleksija: tarp racionalumo ir chaoso	47
4.10. Išvada: žinojimo trapumas	48

V SKYRIUS. ATEITIES SCENARIJAI: TECHNOKRATIJA, MULTIPOLIARUMAS IR DIRBTINIO INTELEKTO VALDYSENĄ

5.1. Ateitis kaip konkurencinių trajektorijų laukas	49
5.2. Technokratija: valdymas per ekspertizę ir duomenis	50
5.3. Multipoliarus pasaulis: galios decentralizacija	52
5.4. Dirbtinis intelektas kaip valdymo infrastruktūra	54
5.5. Hibridiniai scenarijai: sistemų persidengimas	56
5.6. Valdžios transformacija: nuo institucijų prie sistemų	57
5.7. Kritinė refleksija: kontrolė ir autonomija	58
5.8. Išvada: ateitis kaip valdymo eksperimentas	59

VI SKYRIUS. SINTEZĖ IR IŠVADA: NAUJOJI PASAULIO TVARKA KAIP PROCESAS, O NE SISTEMA

6.1. Kodėl pabaiga nėra užbaigimas	60
6.2. Trys analizės lygmenys: knygos struktūrinė logika	61
6.3. Pagrindinė sintezė: valdžia kaip tinklas	62
6.4. Globalizacijos transformacija: nuo integracijos prie fragmentacijos	63
6.5. Technologijos kaip naujoji infrastruktūrinė valdžia	64
6.6. Foucault, Habermas ir Agamben sintezė	65
6.7. Sąmokslo teorijų funkcija globalioje sistemoje	66
6.8. Pagrindinė išvada: pasaulio tvarka kaip dinaminė pusiausvyra	67
6.9. Filosofinė išvada	68
6.10. Baigiamoji refleksija	69

PABAIGA

LITERATŪRA

IVADAS

XXI amžiaus pradžia žymi laikotarpį, kuriame pasaulis patiria transformacijas, kurių mastas ir intensyvumas neturi aiškių analogų ankstesnėse istorijos epochose. Globalizacija, skaitmenizacija, dirbtinio intelekto plėtra, finansinių tinklų integracija, geopolitinių galios centrų persiskirstymas, klimato krizė ir masinės migracijos keičia ne tik valstybių tarpusavio santykius, bet ir pačią socialinės tikrovės struktūrą. Šių procesų kontekste vis dažniau pasitelkiama sąvoka „Naujoji pasaulio tvarka“, kuri tapo viena kontroversiškiausių ir daugiareikšmiškiausių šiuolaikinės politinės bei filosofinės kalbos kategorijų.

Tačiau ši sąvoka nėra vienybė. Vienuose kontekstuose ji reiškia realius tarptautinės sistemos pokyčius — naujų galios centrų atsiradimą, globalių institucijų stiprėjimą ir ekonominių bei technologinių tinklų dominavimą. Kituose ji įgauna normatyvinį pobūdį ir apibūdina projektus, siekiančius efektyvesnio pasaulinio valdymo. Dar kituose „Naujosios pasaulio tvarkos“ idėja tampa sąmokslų teorijų objektu, kuriame pasaulio procesai aiškinami kaip slapto centralizuoto elito veiklos rezultatas. Dėl šios priežasties būtina atskirti akademinę analizę nuo ideologinių interpretacijų ir psichologinių projekcijų.

Šios knygos pagrindinis klausimas formuluojamas taip: kaip filosofškai ir socialiai mokslškai interpretuoti „Naujosios pasaulio tvarkos“ idėją, išvengiant tiek naivaus globalizmo, tiek redukcionistinių sąmokslų teorijų? Atsakymas į šį klausimą reikalauja tarpdisciplininio požiūrio, jungiančio politinę filosofiją, sociologiją, tarptautinių santykių teoriją, epistemologiją ir kritinę socialinę analizę.

Modernioji „pasaulio tvarkos“ samprata istoriškai susiformavo kartu su Vestfalijos sistema, kuri po 1648 metų įtvirtino nacionalinės valstybės suvereniteto principą. Ilgą laiką tarptautinė politika buvo grindžiama teritorinės valstybės, galios balanso ir diplomatinės santykių logika. Tačiau XX amžius, pažymėtas dviem pasauliniais karais, parodė šio modelio ribotumą. Reaguojant į globalinių konfliktų masą buvo sukurtos tarptautinės institucijos — Jungtinės Tautos, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas ir kitos organizacijos, siekusios koordinuoti pasaulinę tvarką bei sumažinti sisteminių krizių pavojų.

Šie procesai paskatino naujas teorines interpretacijas apie globalios sistemos struktūrą. Immanuelio Wallersteino pasaulio sistemų teorija atskleidė, kad moderni pasaulio ekonomika veikia kaip vieninga centro–periferijos sistema, kurioje nelygybė nėra atsitiktinis reiškinys, bet struktūrinis kapitalistinės tvarkos bruožas.

Tuo tarpu Ulrichas Beckas, analizuodamas rizikos visuomenę, teigė, kad modernybė pati kuria globalias rizikas, kurios nebetelpa nacionalinių valstybių kontrolės ribose. Klimato krizė, pandemijos, finansiniai sukrėtimai ir kibernetinės grėsmės tampa reiškiniais, kurių negalima spręsti vienos valstybės mastu.

Globalizacija šiame kontekste pasirodo kaip procesas, mažinantis geografinių ribų reikšmę ir transformuojantis socialinius ryšius. Anthony Giddensas ją apibrėžia kaip „laiko ir erdvės distancijos suspaudimą“, kuriame individų gyvenimai tampa priklausomi nuo sistemų ir procesų, veikiančių už jų tiesioginės kontrolės ribų. Todėl „Naujoji pasaulio tvarka“ gali būti suprantama ne kaip vieno centro valdomas projektas, o kaip emergentinė sistema, kylanti iš daugybės decentralizuotų procesų — finansinių tinklų, technologinių platformų, algoritminių valdymo sistemų ir globalios informacijos cirkuliacijos.

Šiai interpretacijai artima Manuelio Castellso tinklinės visuomenės koncepcija, kurioje galia nebėra koncentruota viename politiniame centre. Ji pasiskirsto tarp tarptautinių institucijų, skaitmeninių korporacijų, finansinių rinkų, technologinių infrastruktūrų ir komunikacinių tinklų. Tokia sistema tampa sudėtinga, fragmentuota ir sunkiai suvokiama tradicinėmis politinės teorijos kategorijomis.

Svarbų teorinį instrumentą šiai transformacijai analizuoti suteikia Michelio Foucault biopolitikos samprata. Foucault teigė, kad moderni valdžia vis mažiau remiasi tiesiogine prievarta ir vis labiau — gyvenimo procesų administravimu: populiacijos kontrole, sveikatos politika, statistika, mobilumo reguliavimu ir rizikos valdymu. Ši perspektyva leidžia matyti „Naująją pasaulio tvarką“ kaip specifinę valdymo racionalumo formą, kuri veikia per duomenų rinkimą, algoritmą analizę, skaitmeninę priežiūrą ir institucinius reguliavimo mechanizmus. Tuo pat metu šiuolaikinėje politinėje filosofijoje vis svarbesnis tampa išimties būklės klausimas. Carlos Schmittas suverenitetą apibrėžė kaip galią priimti sprendimą dėl išimties būklės, tačiau Giorgio Agambenas parodė, kad šiuolaikinėje politikoje išimtis vis dažniau tampa norma. Po XXI amžiaus pradžios saugumo krizių, terorizmo grėsmių ir pandeminių situacijų valstybės įgijo precedento neturinčias stebėjimo ir kontrolės galias. Todėl kyla klausimas: ar „Naujoji pasaulio tvarka“ nėra nuolatinės krizės administravimo modelis, kuriame saugumas palaipsniui iškeliamas aukščiau už laisvę?

Ne mažiau svarbus yra epistemologinis šios problemos aspektas. Šiuolaikinė visuomenė susiduria su informacijos pertekliumi, algoritmine personalizacija ir fragmentuotomis komunikacijos erdvėmis. Tokiose sąlygose žmonėms tampa vis sunkiau suvokti globalių procesų priežastinius ryšius. Dėl to „Naujosios pasaulio tvarkos“ idėja dažnai tampa projekcijos paviršiumi, kuriame persipina realūs struktūriniai pokyčiai ir psichologinis poreikis rasti aiškų paaiškinimą sudėtingai tikrovei.

Karlas Popperis kritikavo sąmokslo teorijas būtent dėl jų tendencijos visus socialinius reiškinius redukuoti į vieno sąmoningo veikėjo planą, ignoruojant sisteminių ir daugialypių socialinių procesų pobūdį.

Ši knyga laikosi kritinės teorinės pozicijos, vengiančios dviejų kraštutinumų. Pirmą, ji atmeta technokratinį determinizmą, teigiantį, kad pasaulis neišvengiamai juda link centralizuotos globalios sistemos su aiškiu galios centru. Antrą, ji kritikuoja chaotišką relativizmą, kuris neigia bet kokių struktūrų egzistavimą ir socialinę tikrovę redukuoja į atsitiktinių įvykių seką. Vietoje to siūloma analizuoti pasaulio tvarką kaip daugiacentrių procesų tinklą — dinamišką sistemą, kurioje persikloja ekonominės, technologinės, politinės ir kultūrinės jėgos.

Metodologiškai ši knyga remiasi trimis pagrindiniais principais. Pirmą, genealoginiu metodu, inspiruotu Foucault, kuris leidžia analizuoti idėjų kilmę ir jų istorines transformacijas. Antrą, kritine teorija, siekiančia atskleisti galios struktūras ir ideologinius mechanizmus, slypinčius už viešųjų diskursų. Trečią, sistemų teoriją, kuri visuomenę supranta kaip savireguliuojančių komunikacinių sistemų visumą. Šių metodų kombinacija leidžia „Naujosios pasaulio tvarkos“ idėją analizuoti ne kaip vienmatį reiškinių, bet kaip daugiasluoksnių ir nuolat kintančių struktūrą.

Šios knygos tikslas nėra pateikti galutinį atsakymą į klausimą, kas yra „Naujoji pasaulio tvarka“. Priešingai — siekiama parodyti, kad pats klausimas yra struktūriškai sudėtingas ir reikalauja nuolatinės refleksijos. XXI amžiaus pasaulis nėra nei visiškai tvarkingas, nei visiškai chaotiškas. Jis yra tinklinis, fragmentuotas ir nuolat save perkonstruojantis.

Todėl „Naujoji pasaulio tvarka“ šioje knygoje suprantama ne kaip baigtinis objektas ar vienkartinis istorinis projektas, bet kaip nuolatinis procesas — dinamiška pasaulio transformacijos būseną, kuri kinta kartu su mūsų bandymais ją suprasti.

I SKYRIUS.

NAUJOS PASAULIO TVARKOS GENEALOGIJA IR LŪŽIAI

2020–2026 METAIS

1.1. Istorinis pagreitėjimas

XXI amžiaus trečiasis dešimtmetis dažnai apibūdinamas kaip „lūžio laikotarpis“, kuriame globali sistema perėjo iš santykinio stabilumo į daugialypės krizės režimą. Jei 1990–2019 m. laikotarpis dažnai buvo suvokiamas kaip liberalios globalizacijos konsolidacija, tai 2020–2026 m. etapas pasižymi priešingu judesiu: fragmentacija, geopolitine įtampa ir technologiniu šuoliu, kuris iš esmės keičia valdysenos formas.

Istorikas Adam Tooze šį laikotarpį apibūdina kaip „polikrizę“ (angl. polycrisis) – situaciją, kurioje skirtingos krizės (ekonominės, politinės, ekologinės, technologinės) neveikia atskirai, bet viena kitą sustiprina.

Šio skyriaus tikslas – analitiškai rekonstruoti pagrindinius 2020–2026 m. pokyčius ir parodyti, kaip jie transformuoja „pasaulio tvarkos“ sampratą iš stabilios struktūros į dinaminį, nestabilų procesą.

1.2. COVID-19 pandemija: globalios sistemos stresas

2020 m. prasidėjusi COVID-19 pandemija tapo pirmuoju modernios globalizacijos „streso testu“, kuris atskleidė pasaulio tarpusavio priklausomybės mastą.

1.2.1. Biopolitinis posūkis

Michel Foucault biopolitikos teorija leidžia suprasti pandemijos valdymą kaip naują valdžios formą, kurioje pagrindinis objektas tampa ne teritorija, o populiacijos biologinis gyvenimas.

Valstybės visame pasaulyje įvedė:

1. judėjimo ribojimus,
2. skaitmeninį sekimą,
3. vakcinacijos pasus,
4. masinės sveikatos duomenų sistemas.

Tai sukūrė precedentą, kurį kai kurie tyrėjai vadina „skaitmenine biopolitika“ – valdžios forma, kurioje biologiniai duomenys tampa politinio valdymo infrastruktūra.

1.2.2. Globalių tiekimo grandinių trapumas

Pandemija atskleidė, kad globali ekonomika, nors ir itin integruota, yra struktūriškai pažeidžiama.

Trūkinėjančios tiekimo grandinės parodė, kad:

1. „just-in-time“ gamybos modelis yra neefektyvus krizių metu,
2. priklausomybė nuo regioninių gamybos centrų (ypač Azijoje) kelia strateginę riziką,
3. valstybės pradeda „re-nacionalizuoti“ kritines tiekimo grandines.

Kaip pažymi Richard Baldwin, globalizacija pereina į naują fazę – „deglobalizacijos korekciją“, kurioje efektyvumas užleidžia vietą atsparumui.

1.3. 2022 m. geopolitinis lūžis: karas Ukrainoje

Rusijos invazija į Ukrainą 2022 m. tapo antruoju dideliu sistemos lūžiu, kuris pakeitė Europos saugumo architektūrą ir globalios politikos struktūrą.

1.3.1. Naujas blokinis mąstymas

Po Šaltojo karo manyta, kad blokinė politika nyksta, tačiau 2022 m. ji grįžo transformuota forma:

1. NATO sustiprėjo ir išsiplėtė,
2. Europos Sąjunga padidino strateginį vieningumą,
3. Rusija ir Vakarai įžengė į ilgalaikio geopolitinio konflikto fazę,
4. Kinija išliko „strategiškai ambivalentiška“ galia.

Tai rodo, kad pasaulis juda ne link vieningos globalios tvarkos, o link daugiapolės fragmentacijos.

1.3.2. Energetikos geopolitika

Karas taip pat transformavo energetikos sistemą:

1. Europa mažino priklausomybę nuo Rusijos energijos,
2. sparčiai augo suskystintų dujų (LNG) infrastruktūra,
3. atsinaujinančios energijos politika tapo ne tik ekologine, bet ir geopolitine strategija.

Energetika tapo ne tik ekonominiu, bet ir saugumo instrumentu.

1.4. Skaitmeninės valdysenos revoliucija (2020–2026)

Vienas svarbiausių šio laikotarpio bruožų – precedento neturintis skaitmeninių technologijų įsigalėjimas.

1.4.1. Dirbtinis intelektas kaip infrastruktūra

2022–2026 m. laikotarpiu generatyvinis dirbtinis intelektas tapo masine technologija. Tai pakeitė:

1. darbo rinką (automatizacija kūrybinėse srityse),
2. švietimą (personalizuotas mokymasis),
3. žiniasklaidą (turinio generavimas),
4. politiką (informacinės manipuliacijos rizikos).

Kaip teigia Shoshana Zuboff, tai stiprina „stebėjimo kapitalizmo“ logiką, kurioje duomenys tampa pagrindiniu ekonominiu resursu.

1.4.2. Algoritminė valdžia

Vis daugiau socialinių procesų yra tarpininkaujami algoritmų:

1. kredito vertinimas,
2. darbo atranka,
3. socialinių tinklų informacijos filtravimas,
4. net teisės saugos analizės sistemos.

Tai reiškia, kad valdžia tampa „technologiskai deleguota“ – perduota sistemoms, kurių veikimo logika dažnai nėra skaidri.

1.5. Klimato krizė kaip sisteminis veiksnys

2020–2026 m. klimato krizė perėjo iš teorinės problemos į tiesioginį politinį ir ekonominį veiksnį.

1.5.1. Ekstremalus įvykiai

Dažnėjantys:

1. karščio rekordai,
2. potvyniai,
3. sausras,
4. miškų gaisrai

tapo ne išimtimis, o struktūrine norma.

Tai keičia valstybės funkciją: ji tampa ne tik saugumo, bet ir adaptacijos institucija.

1.5.2. Žaliasis perėjimas kaip geopolitika

„Žaliasis kursas“ (ES Green Deal ir panašios iniciatyvos) nėra vien aplinkos politika – tai:

1. energetinės nepriklausomybės projektas,
2. technologinės pramonės pertvarka,
3. naujų galios centrų formavimas (pvz., baterijų, saulės technologijų rinkos).

1.6. Informacinė erdvė ir realybės fragmentacija

1.6.1. Po-tiesos era

2020–2026 m. informacinė aplinka tapo vis labiau fragmentuota. Politinė komunikacija persikėlė į:

1. socialinius tinklus,
2. algoritmiškai personalizuotus kanalus,
3. uždaras informacines ekosistemas.

Tai sustiprina tai, ką Habermas vadina viešosios erdvės erozija.

1.6.2. Episteminis neapibrėžtumas

Didėjantis informacijos kiekis paradoksaliai mažina bendrą sutarimą dėl faktų. Susiformuoja:

1. „lygiagrečios realybės“,
2. konkurenciniai naratyvai,
3. skirtingos tiesos interpretacijos.

Tai sukuria epistemologinę krizę: nebeaišku, kas laikytina autoritetingu žinojimu.

1. 7. Globalios tvarkos transformacija: nuo hegemonijos prie daugiapoliškumo

Jeigu XX a. pabaiga buvo JAV hegemonijos laikotarpis, tai 2020–2026 m. rodo aiškų perėjimą prie daugiapolės sistemos.

Pagrindiniai centrai:

1. JAV (technologinė ir karinė galia),
2. Kinija (pramoninė ir technologinė ekspansija),
3. ES (reguliacinė galia),
4. Indija (demografinis ir ekonominis augimas).

Ši struktūra nėra stabili hierarchija, bet dinamiškas galios balansavimas.

Kaip teigia Joseph Nye, galia XXI amžiuje tampa „minkštosios ir kietosios galios hibridu“.

1.8. Naujos pasaulio tvarkos interpretacija

Remiantis aptartais procesais, „Naujoji pasaulio tvarka“ 2020–2026 m. kontekste gali būti suprantama trimis lygmenimis:

1. Struktūrinis lygmuo

Tai globalių sistemų transformacija:

1. tiekimo grandinių pertvarka,
2. geopolitinių blokų formavimasis,
3. technologinė revoliucija.

2. Valdymo lygmuo

Tai naujos kontrolės formos:

1. algoritminė valdžia,
2. biopolitika,
3. skaitmeninė infrastruktūra.

3. Episteminis lygmuo

Tai realybės suvokimo krizė:

1. informacijos fragmentacija,
2. pasitikėjimo institucijomis mažėjimas,
3. konkurencinių tiesų atsiradimas.

1.9. Išvada: nestabili tvarka

2020–2026 m. laikotarpis rodo, kad pasaulis ne juda link vieningos „naujos tvarkos“, bet link nuolatinės pertvarkos būsenos.

Todėl galima teigti:

Naujoji pasaulio tvarka nėra baigtinis projektas, bet nuolat vykstantis procesas, kuriame tvarka ir chaosas egzistuoja kartu.

Šiame kontekste pasaulio sistema tampa nebe architektūra, o ekosistema, kurioje sąveikauja technologijos, valstybės, ekonomika ir informacija.

II SKYRIUS.

TARPTAUTINĖS INSTITUCIJOS IR GLOBALUS VALDYMAS

XXI AMŽIUIJE

2.1. Nuo valstybės prie daugiasluoksnės valdysenos

Šiuolaikinė pasaulio tvarka nebegali būti adekvačiai suprantama vien per klasikinę Vestfalijos valstybių sistemą, kurioje pagrindinis tarptautinės politikos subjektas yra suvereni valstybės. XXI amžiuje valdžia yra išskaidyta, daugiasluoksnė ir tinklinė, o jos įgyvendinimas dažnai vyksta per institucijas, kurios veikia virš, tarp arba už valstybės ribų.

Šios institucijos nėra vien politinės organizacijos tradicine prasme. Jos apima:

1. tarptautines organizacijas (JT, NATO, ES),
2. finansines institucijas (TVF, Pasaulio bankas),
3. reguliacines sistemas (PPO, ES teisynas),
4. technologines platformas (Big Tech infrastruktūra),
5. ir net standartizacijos organizacijas (ISO, ITU).

Kaip pastebi John Ruggie, šiuolaikinė sistema yra „embedded liberalism“ forma – tarptautinė ekonominė tvarka, kuri egzistuoja tik per institucinius reguliavimo tinklus.

Tačiau XXI amžiuje ši sistema transformuojasi į kažką sudėtingesnio: globalų valdymą be aiškaus centro.

2.2. Globalus valdymas: sąvokos problema

Terminas „globalus valdymas“ (angl. global governance) dažnai klaidingai suprantamas kaip pasaulinė vyriausybė. Tačiau akademinėje literatūroje jis reiškia ne hierarchinę valdžią, o koordinuotų taisyklių, normų ir institucijų sistemą.

Pasak James Rosenau:

„Globalus valdymas yra veiklų visuma, kuri sukuria tvarką pasaulinėje sistemoje be pasaulinės vyriausybės.“

Tai reiškia, kad valdžia yra:

1. fragmentuota,
2. daugialygė,
3. ir dažnai netiesioginė.

Globalus valdymas veikia per:

1. standartus,
2. sutartis,
3. finansinius svertus,
4. technologinius protokolus,
5. ir informacinius tinklus.

2.3. Jungtinės Tautos: normatyvinis pasaulio karkasas

2.3.1. JT kaip moralinis ir teisinis centras

Jungtinės Tautos (JT) yra pagrindinė tarptautinė organizacija, įkurta siekiant užtikrinti taiką ir saugumą po Antrojo pasaulinio karo. Tačiau XXI amžiuje jos vaidmuo išsiplėtė į:

1. žmogaus teises,
2. klimato politiką,
3. humanitarines intervencijas,
4. globalios sveikatos koordinavimą.

JT nėra „pasaulio vyriausybė“, tačiau ji veikia kaip normatyvinis autoritetas, formuojantis tarptautinius standartus.

2.3.2. Ribotumai

Tačiau JT struktūra atskleidžia esminį globalios sistemos paradoksą:

1. Saugumo Taryba atspindi 1945 m. galios balansą,
2. veto teisė sukuria institucinę paralyžį,
3. reali galia priklauso valstybėms, o ne organizacijai.

Tai rodo, kad JT yra legitimumo institucija be vykdomosios galios monopolio.

2.4. Breton Vudso institucijos: *finansinė globalios tvarkos architektūra*

2.4.1. TVF ir Pasaulio bankas

Tarptautinis valiutos fondas (TVF) ir Pasaulio bankas yra esminiai globalios finansinės sistemos ramsčiai. Jie formuoja:

1. kredito prieinamumą,
2. ekonominės politikos rekomendacijas,
3. struktūrinių reformų programas.

Pasak Joseph Stiglitz, šios institucijos dažnai veikia kaip „globalios ekonominės politikos architektai“, turintys didelę įtaką nacionalinėms reformoms.

2.4.2. Kondicionalumas ir suvereniteto transformacija

Vienas svarbiausių mechanizmų yra kondicionalumas – finansinė pagalba teikiama su sąlyga, kad valstybės įgyvendins tam tikras reformas.

Tai sukuria naują suvereniteto formą:

1. formalus suverenitetas išlieka,
2. tačiau ekonominė politika tampa iš dalies išoriškai koordinuojama.

Tai galima apibūdinti kaip „minkštąją finansinę discipliną“.

2.5. Europos Sąjunga: reguliacinė galia be imperijos

Europos Sąjunga yra unikalus politinis darinys, kurį daugelis teoretikų vadina „post-suverenija struktūra“.

2.5.1. Reguliacinė galia

Pasak Anu Bradford, ES veikia kaip „Brussels Effect“:

1. jos reguliaciniai standartai tampa globaliais,
2. net jei ES nėra karinė ar klasikinė geopolitinė galia.

Pavyzdžiui:

1. duomenų apsauga (GDPR),
2. aplinkos standartai,
3. produktų saugos normos.

2.5.2. Integracijos paradoksas

ES susiduria su struktūriniu paradoksu:

1. daugiau integracijos → daugiau efektyvumo,
2. bet kartu → didesnis politinis pasipriešinimas.

Tai rodo, kad regioninė integracija yra nestabilus kompromisas tarp suvereniteto ir bendrumo.

2.6. NATO ir saugumo architektūra po 2020–2026 m.

NATO po 2020 m. įžengė į naują fazę, kurią galima apibūdinti kaip „grįžimą į kolektyvinės gynybos centrą“.

Po 2022 m.:

1. padidėjo gynybos išlaidos Europoje,
2. išsiplėtė organizacijos narystė,
3. sustiprėjo rytinio flango infrastruktūra.

Tai rodo, kad saugumo institucijos išlieka klasikinės galios politikos stuburu, net globalizacijos eroje.

2.7. Technologinės platformos kaip de facto institucijos

Vienas svarbiausių XXI amžiaus pokyčių – tai, kad globalų valdymą vis labiau formuoja ne tik valstybės, bet ir technologinės korporacijos.

2.7.1. Platformų galia

Tokios įmonės kaip:

1. „Google“,
2. „Meta“,
3. „Amazon“,
4. „Microsoft“,
5. „Apple“

veikia kaip:

1. informacijos filtrai,
2. ekonominės infrastruktūros tiekėjai,
3. komunikacijos reguliuotojai.

Shoshana Zuboff šį reiškinį apibūdina kaip „stebėjimo kapitalizmą“, kuriame duomenys tampa pagrindiniu kontrolės resursu.

2.7.2. Nereguliuojama normatyvinė galia

Šios platformos:

1. nustato informacijos matomumą,
2. formuoja viešąją nuomonę,
3. reguliuoja prieigą prie ekonominių galimybių.

Tai reiškia, kad jos atlieka kvazivalstybinę funkciją be demokratinės atskaitomybės.

2.8. Standartizacijos institucijos: nematoma globalios tvarkos infrastruktūra

Mažiau pastebimos, bet itin svarbios yra standartizacijos institucijos:

1. ISO (tarptautiniai standartai),
2. ITU (telekomunikacijos),
3. ICANN (internetinių domenų sistema).

Šios institucijos nustato:

1. technologinius protokolus,
2. suderinamumo taisykles,
3. infrastruktūros standartus.

Tai yra „nematoma globalios tvarkos architektūra“, kuri leidžia sistemai veikti.

2.9. Globalus valdymas kaip tinklas

Apibendrinant galima teigti, kad XXI amžiaus globalus valdymas pasižymi trimis bruožais:

1. Decentralizacija

Nėra vieno centro, kuris kontroliuotų sistemą.

2. Tinklinė struktūra

Institucijos veikia kaip tarpusavyje susiję mazgai.

3. Hibridinis autoritetas

Valdžia kyla iš:

1. teisės,
2. ekonomikos,
3. technologijų,
4. ir normų.

Manuel Castells tai vadina „tinkline galia“.

2.10. Kritinė refleksija: demokratijos deficitas

Nepaisant funkcionalumo, globalus valdymas susiduria su esmine problema – demokratiniu deficitu.

Dauguma globalių institucijų:

1. nėra tiesiogiai renkamos,
2. turi ribotą atskaitomybę,
3. veikia per technokratinis mechanizmus.

Kaip legitimuoti valdžią, kuri veikia globaliai, bet nėra demokratiškai įtvirtinta?

2.11. Išvada: naujoji valdysenos forma

Globalios institucijos XXI amžiuje nebeformuoja „tvarkos“ tradicine prasme. Jos kuria valdymo ekosistemą, kurioje:

1. valstybės išlieka svarbios, bet nebe dominuojančios,
2. korporacijos tampa reguliaciniais veikėjais,
3. o normos ir protokolai tampa svarbesni už formalią teisę.

Todėl „Naujoji pasaulio tvarka“ gali būti suprantama ne kaip centrinė sistema, bet kaip institucinis daugiasluoksnis tinklas, kuris nuolat save perkuria.

III SKYRIUS.

FILOSOFINĖ VALDŽIOS ANALIZĖ: FOUCAULT, HABERMAS IR AGAMBEN PERSPEKTYVOS

3.1. Valdžia kaip problema, o ne institucija

Klasikinėje politinėje teorijoje valdžia dažniausiai suprantama kaip institucinė galia, kuri priklauso suverenumui, valstybei ar teisėtam politiniam organui. Tačiau XX–XXI amžių filosofija šią sampratą iš esmės transformavo: valdžia nebėra tik tai, kas „valdo“, bet tai, kas struktūruoja socialinę tikrovę, formuoja subjektus ir reguliuoja žinojimą.

Šiame skyriuje valdžia analizuojama per tris fundamentalius teorinius modelius:

1. Michel Foucault – valdžia kaip disciplinos ir biopolitikos tinklas,
2. Jürgen Habermas – valdžia kaip komunikacijos ir viešosios erdvės iškraipymas,
3. Giorgio Agamben – valdžia kaip išimties būklės normalizacija.

Šios trys perspektyvos leidžia suprasti „Naująją pasaulio tvarką“ ne kaip instituciją, bet kaip valdymo racionalumų susikirtimo lauką.

3.2. Michel Foucault: valdžia be centro

3.2.1. Disciplininė visuomenė

Michel Foucault radikaliai pakeičia valdžios sampratą teigdamas, kad valdžia nėra vienoje vietoje, ji nėra „turima“, o yra praktikuojama.

Jo analizėje moderni visuomenė pereina nuo suverenumo modelio prie disciplinos modelio, kuriame valdžia veikia per:

1. institucijas (kalėjimus, mokyklas, ligonines),
2. normas ir taisykles,
3. stebėsenos mechanizmus.

Kaip jis teigia: „Valdžia cirkuliuoja, ji nėra čia ar ten, ji visur.“

Tai reiškia, kad valdžia tampa tinkline struktūra, kuri veikia per kasdienes praktikas.

3.2.2. Biopolitika: gyvenimo valdymas

Vėlyvajame Foucault mąstyme atsiranda biopolitikos sąvoka – valdžios forma, kuri orientuota ne į teritoriją, o į gyvybę (bios).

Biopolitika apima:

1. populiacijos valdymą,
2. sveikatos sistemas,
3. gimstamumo ir mirtingumo kontrolę,
4. rizikos administravimą.

Šiuolaikiniame kontekste tai ypač aktualu analizuojant:

1. pandemijų valdymą,
2. skaitmenines sveikatos sistemas,
3. duomenimis paremtą politiką.

Biopolitika reiškia, kad valdžia nebe tik draudžia, bet optimizuoja gyvenimą.

3.2.3. Nuo disciplinos prie kontrolės visuomenės

Nors Foucault pats šios sąvokos tiesiogiai neišplėtojo, Gilles Deleuze vėliau kalbėjo apie „kontrolės visuomenę“, kurioje:

1. disciplininės institucijos užleidžia vietą nuolatinei skaitmeninei kontrolei,
2. individas tampa „duomenų srautu“.

Tai ypač svarbu XXI amžiuje, kur:

1. algoritmai reguliuoja elgesį,
2. platformos formuoja informacijos prieigą,
3. stebėjimas tampa decentralizuotas.

3.3. Jürgen Habermas: viešoji erdvė ir komunikacinė racionalybė

3.3.1. Viešosios erdvės idealas

Habermas teorijoje pagrindinė demokratijos sąlyga yra viešoji erdvė, kurioje piliečiai gali racionaliai diskutuoti.

Jo idealas remiasi:

1. argumentų racionalumu,
2. lygiomis komunikacijos sąlygomis,
3. nepriklausoma žiniasklaida.

Kaip jis teigia: „Demokratija remiasi ne valdžia, o komunikacija.“

3.3.2. Sistemos kolonizacija

Tačiau Habermas taip pat analizuoja, kaip „sistema“ (ekonomika ir administracija) kolonizuoja gyvenamąjį pasaulį (Lebenswelt).

Tai reiškia:

1. ekonominiai interesai iškreipia komunikaciją,
2. administracinės struktūros pakeičia diskusiją procedūromis,
3. viešoji erdvė tampa strateginės komunikacijos lauku.

3.3.3. Skaitmeninė viešoji erdvė ir jos fragmentacija

XXI amžiuje Habermaso teorija įgauna naują aktualumą, nes:

1. socialiniai tinklai pakeičia tradicinę viešąją erdvę,
2. algoritmai filtruoja informaciją,
3. susiformuoja „burbulai“ (echo chambers).

Tai sukuria situaciją, kurioje:

1. nėra bendro racionalaus diskurso,
2. viešoji erdvė tampa fragmentuota,
3. tiesa tampa konkurencinių naratyvų rezultatu.

3.4. Giorgio Agamben: išimties būklė kaip valdžios forma

3.4.1. Suverenitetas ir išimtis

Agamben remiasi Carl Schmitt idėja, kad suverenus yra tas, kuris gali paskelbti išimtį.

Tačiau Agamben analizuoja modernybę kaip procesą, kuriame: išimties būklė tampa norma.

Tai reiškia, kad:

1. ekstremalios priemonės tampa nuolatinės,
2. teisė sustabdoma teisės vardu,
3. gyvenimas administruojamas per krizės logiką.

3.4.2. „Homo sacer“ ir politinis gyvenimas

Agamben įveda „homo sacer“ sąvoką – žmogų, kuris yra:

1. įtrauktas į teisinę sistemą,
2. bet tuo pačiu iš jos išstumtas.

Tai sukuria „gyvenimo be politinio statuso“ formą.

3.4.3. Krizės normalizacija

Šiuolaikinėje globalioje sistemoje matome:

1. nuolatinės saugumo krizes,
2. ekstremalių priemonių normalizaciją,
3. technologinį stebėjimą kaip prevenciją.

Tai leidžia teigti, kad valdžia veikia per nuolatinės išimties režimą.

3.5. Trijų teorijų sintezė

Nors Foucault, Habermas ir Agamben skirtingai analizuoja valdžią, jų teorijas galima sujungti į vieną interpretacinį modelį.

3.5.1. Trys valdžios lygmenys

Teoretikas	Valdžios forma	Pagrindinis mechanizmas
Foucault	Biopolitika / disciplina	Normos, stebėjimas, duomenys
Habermas	Komunikacinė sistema	Diskurso struktūra
Agamben	Išimties režimas	Krizės normalizacija

3.5.2. Integruota interpretacija

Šiuolaikinė globali tvarka gali būti suprantama kaip trijų procesų sąveika:

1. **Biopolitinis valdymas** (Foucault) – gyvenimo optimizavimas per duomenis ir institucijas.
2. **Komunikacinės erdvės fragmentacija** (Habermas) – viešosios nuomonės susiskaidymas.
3. **Krizės normalizacija** (Agamben) – nuolatinės išimties būklės įtvirtinimas.

3.6. Naujoji pasaulio tvarka kaip valdžios racionalumų tinklas

Šių trijų teorijų šviesoje „Naujoji pasaulio tvarka“ neturėtų būti suprantama kaip:

1. vienas centras,
2. slapta organizacija,
3. ar hierarchinė pasaulinė vyriausybė.

Greičiau tai yra - valdžios racionalumų tinklas, kuriame susikerta biopolitika, komunikaciniai režimai ir krizės valdymas.

Šis tinklas pasižymi:

1. decentralizacija,
2. technologiniu tarpininkavimu,
3. ir nuolatine transformacija.

3.7. Kritinė refleksija: subjekto problema

Visi trys mąstytojai kelia esminį klausimą: kas tampa subjektu šioje sistemoje?

1. Foucault: subjektas yra valdžios produktas.
2. Habermas: subjektas yra komunikacijos dalyvis.
3. Agamben: subjektas gali būti redukuotas iki „nuogo gyvenimo“.

Šiuolaikinėje sistemoje individas vis dažniau tampa:

1. duomenų rinkiniu,
2. komunikaciniu profiliu,
3. rizikos vienetu.

Tai rodo, kad subjektas nėra išnykęs, bet transformuotas į valdomą konstrukciją.

3.8. Išvada: valdžia kaip procesas, o ne struktūra

Filosofinė analizė rodo, kad XXI amžiaus valdžia:

1. nėra vienas institutas,
2. nėra vienas sprendimų centras,
3. nėra vienas projektas.

Ji yra:

1. procesas,
2. tinklas,
3. ir racionalumų sankirta.

Todėl „Naujoji pasaulio tvarka“ gali būti suprata ne kaip galutinis politinis projektas, bet kaip nuolat besiformuojantis valdžios režimų laukas, kuriame susilieja:

1. gyvenimo administravimas,
2. komunikacijos kontrolė,
3. ir krizės valdymas.

IV SKYRIUS.

SĄMOKSLO TEORIJOS IR INFORMACINĖ VISUOMENĖ: ŽINOJIMO KRIZĖ XXI AMŽIUIJE

4.1. Informacijos perteklius ir tikrovės fragmentacija

XXI amžiaus informacinė visuomenė dažnai apibūdinama kaip „žinojimo visuomenė“, tačiau šis terminas slepia esminį paradoksą: kuo daugiau informacijos cirkuliuoja socialinėje erdvėje, tuo sunkiau pasiekti bendrą sutarimą dėl to, kas yra tiesa.

Šiame kontekste sąmokslo teorijos tampa ne periferiniu reiškiniu, o centriniu epistemologiniu simptomu. Jos atskleidžia ne tik klaidingus įsitikinimus, bet ir struktūrinį modernios informacinės sistemos nestabilumą.

Kaip pastebi Lee McIntyre:

„Sąmokslo teorija – tai ne tik klaidingas paaiškinimas, bet alternatyvi žinojimo sistema.“

Todėl šis skyrius nagrinėja sąmokslo teorijas ne kaip psichologinę deviaciją, bet kaip informacinės visuomenės struktūrinį produktą.

4.2. Sąmokslo teorijos apibrėžimas: epistemologinė problema

Sąmokslo teorija akademiniam kontekste dažniausiai apibrėžiama kaip: įsitikinimas, kad svarbūs socialiniai ar politiniai įvykiai yra slapto, koordinuoto veikėjų plano rezultatas.

Tačiau toks apibrėžimas yra nepakankamas, nes jis:

1. ignoruoja realias galios struktūras,
2. supaprastina priežastinius ryšius,
3. ir sukuria „klaidos vs tiesos“ dichotomiją.

Karl Popper savo kritikoje pažymėjo:

„Sąmokslo teorijos pasaulio vaizdas yra per daug supaprastintas.“

Tačiau svarbu suprasti, kad Popper kritika nėra pakankama šiuolaikiniam informaciniam chaosui paaiškinti.

4.3. Informacinės visuomenės transformacija

4.3.1. Nuo masinės žiniasklaidos prie tinklų

XX amžiuje informacijos sklaida buvo centralizuota:

1. televizija,
2. laikraščiai,
3. radijas.

XXI amžiuje ši struktūra iširo ir ją pakeitė:

1. socialiniai tinklai,
2. algoritminiai informacijos srautai,
3. decentralizuoti kanalai.

Manuel Castells šį pokytį apibūdina kaip „tinklinės visuomenės“ atsiradimą, kurioje: „galia yra srautų, o ne institucijų forma.“

4.3.2. Algoritminė atranka

Svarbiausias pokytis – ne informacijos kiekis, o jos atranka.

Algoritmai:

1. filtruoja turinį,
2. personalizuoja informaciją,
3. optimizuoja įsitraukimą.

Tai sukuria situaciją, kurioje:

1. skirtingi žmonės gyvena skirtingose informacinėse realybėse,
2. objektyvi viešoji erdvė fragmentuojasi,
3. atsiranda „episteminiai burbulai“.

4.4. Sąmokslų teorijos kaip socialinis mechanizmas

4.4.1. Paaiškinimo poreikis

Sąmokslų teorijos dažnai atsiranda esant:

1. socialiniam neapibrėžtumui,
2. ekonominiam nesaugumui,
3. politiniam nespėtimui.

Jos atlieka svarbią funkciją: suteikia aiškumą sudėtingoms sistemoms.

Žmogaus psichologija linkusi ieškoti:

1. priežasties,
2. ketinimo,
3. ir subjekto.

Todėl struktūriniai procesai dažnai „sukonkrečiami“ į veikėjus.

4.4.2. Paprastumo iliuzija

Sąmokslų teorijos pasižymi tuo, ką galima vadinti „kognityviniu sutrumpinimu“:

1. sudėtingos sistemos redukuojamos į vieną planą,
2. atsitiktinumas pakeičiamas intencija,
3. struktūros pakeičiamos agentais.

Tai sukuria įspūdį, kad pasaulis yra „suvaldytas“, net jei iš tikrųjų jis yra chaotiškas ir decentralizuotas.

4.4.3. Realus sąmokslų problema

Svarbu pabrėžti, kad:

1. ne visi „sąmokslai“ yra fikcija,
2. istorijoje egzistavo realūs koordinuoti veiksmai (politikos, korporacijų, žvalgybų).

Todėl akademinis iššūkis yra ne atmesti sąmokslų idėją, bet atskirti:

1. dokumentuotą koordinaciją,
2. nuo spekulatyvaus totalinio paaiškinimo.

4.5. Skaitmeninė ekosistema ir dezinformacija

4.5.1. Informacijos demokratizacija

Skaitmeninė revoliucija sukūrė:

1. prieigą prie milžiniškų informacijos kiekių,
2. galimybę kiekvienam tapti informacijos kūrėju,
3. alternatyvių medijų augimą.

Tai iš pirmo žvilgsnio atrodo kaip demokratizacija.

4.5.2. Dezinformacijos plitimas

Tačiau kartu atsirado:

1. melagingos informacijos greitas plitimas,
2. manipuliaciniai turinio tinklai,
3. emociniu pagrindu veikiančios informacijos ekonomika.

Pasak Cass Sunstein:

„Kai žmonės bendrauja tik su panašiai mąstančiais, jie tampa radikalesni.“

4.5.3. „Infodemija“

PSO ši reiškinį apibūdino kaip „infodemiją“ – informacijos perteklių, kuriame:

1. tiesa tampa sunkiai atskiriama nuo klaidos,
2. autoritetas silpnėja,
3. emocijos dominuoja prieš faktus.

4.6. Sąmokslo teorijos kaip politinė komunikacija

4.6.1. Pasitikėjimo krizė

Sąmokslo teorijų plitimas dažnai rodo:

1. institucinio pasitikėjimo mažėjimą,
2. politinės sistemos legitimacijos problemą,
3. socialinį susvetimėjimą.

Kai institucijos praranda skaidrumą, žmonės ieško alternatyvių paaiškinimų.

4.6.2. Politinis instrumentas

Kai kuriais atvejais sąmokslo naratyvai tampa:

1. politinės mobilizacijos priemone,
2. identiteto formavimo įrankiu,
3. opozicijos retorika.

Tai reiškia, kad sąmokslo teorijos nėra tik „klaida“, bet ir komunikacinė strategija.

4.7. Informacinė visuomenė kaip epistemologinė krizė

4.7.1. Tiesos decentralizacija

Tradiciškai tiesa buvo:

1. institucijų (mokslo, žiniasklaidos) reguliuojama.

Dabar ji:

1. paskirstyta tinkluose,
2. konkuruojanti,
3. algoritmiškai formuojama.

4.7.2. Post-tiesos būklė

Terminas „post-truth“ apibūdina situaciją, kurioje:

1. emocijos svarbesnės už faktus,
2. naratyvas svarbesnis už įrodymus.

Tai nereiškia, kad tiesa išnyko, bet kad jos socialinė funkcija susilpnėjo.

4.8. Naujoji pasaulio tvarka kaip informacinė struktūra

Šio skyriaus kontekste „Naujoji pasaulio tvarka“ gali būti interpretuojama ne kaip politinė struktūra, bet kaip informacinė ekosistema, kurioje:

1. informacija yra fragmentuota,
2. tiesa yra konkurencinė,
3. žinojimas yra decentralizuotas,
4. o interpretacija tampa galia.

Tai reiškia, kad valdžia XXI amžiuje veikia ne tik per institucijas, bet ir per:

1. informacijos filtravimą,
2. dėmesio ekonomiką,
3. naratyvų konkurenciją.

4.9. Kritinė refleksija: tarp racionalumo ir chaoso

Svarbiausia šiuolaikinės epistemologinės problemos įtampa yra tarp:

1. poreikio rasti aiškią struktūrą,
2. ir realybės kompleksiskumo.

Sąmokslų teorijos dažnai atsiranda kaip bandymas:
sukurti tvarką chaose.

Tačiau informacinė visuomenė pati generuoja chaosą per:

1. perteklių,
2. fragmentaciją,
3. ir nuolatinį atsinaujinimą.

4.10. Išvada: žinojimo trapumas

Informacinėje visuomenėje žinojimas tampa:

1. greitas,
2. fragmentuotas,
3. ir nuolat kintantis.

Sąmokslų teorijos šioje sistemoje nėra anomalija, bet simptomas, rodantis:

1. institucinio autoriteto silpnėjimą,
2. informacijos pertekliaus krizę,
3. ir realybės interpretacijų pluralizaciją.

Todėl XXI amžiaus epistemologinė problema gali būti formuluojama taip:

Kaip išlaikyti bendrą tiesos horizontą pasaulyje, kuriame informacija yra neribota, bet interpretacijos – nesuderinamos?

V SKYRIUS.
ATEITIES SCENARIJAI:
TECHNOKRATIJA, MULTIPOLIARUMAS IR DIRBTINIO
INTELEKTO VALDYSENA

5.1. Ateitis kaip konkurencinių trajektorijų laukas

Ateities prognozavimas socialiniuose moksluose visada yra ribotas, nes jis remiasi ne deterministiniais dėsniais, o tikimybinėmis tendencijomis. Vis dėlto XXI amžiaus geopolitiniai, technologiniai ir epistemologiniai lūžiai leidžia identifikuoti tam tikras galimų ateičių trajektorijas, kurios formuoja diskusiją apie naują pasaulio tvarką.

Šiame skyriuje nagrinėjami trys pagrindiniai scenarijai:

1. Technokratinis valdymas – sprendimų delegavimas ekspertinėms ir algoritminėms sistemoms.
2. Multipoliarus pasaulis – galios decentralizacija tarp kelių civilizacinių centrų.
3. Dirbtinio intelekto valdysena – algoritmų ir AI sistemų integracija į sprendimų priėmimą.

Šie scenarijai nėra vienas kitą paneigiantys; priešingai – jie gali koegzistuoti hibridinėmis formomis.

5.2. Technokratija: valdymas per ekspertizę ir duomenis

5.2.1. Technokratijos apibrėžimas

Technokratija – tai valdymo forma, kurioje sprendimų priėmimas grindžiamas ne politine konkurencija, bet ekspertine, mokslinė ir technologine kompetencija.

Jos pagrindinė logika:

„Sprendžia tie, kurie geriausiai supranta sistemą.“

5.2.2. Technokratijos kilimas XXI amžiuje

Po 2020 m. globalių krizių (pandemijos, energetikos šokų, klimato ekstremumų) vis daugiau valdymo sričių buvo perduota:

1. epidemiologams,
2. ekonomikos ekspertams,
3. duomenų mokslininkams,
4. technologijų reguliuotojams.

Tai sukūrė naują politinį modelį, kuriame:

1. sprendimai grindžiami modeliavimu,
2. politika tampa „duomenų optimizavimu“,
3. o demokratinis procesas dažnai atsiduria antrame plane.

5.2.3. Technokratijos paradoksas

Technokratija susiduria su esmine įtampa:

1. Efektyvumas didėja,
2. bet demokratinis legitimumas silpnėja.

Tai sukuria tai, ką galima vadinti „legitimumo deficitu“: sprendimai gali būti racionalūs, bet nebūtinai politiškai priimtini.

5.2.4. Technokratija kaip „minkštoji valdžia“

Šiuolaikinė technokratija nėra autoritarinė klasikine prasme. Ji veikia per:

1. modelius,
2. prognozes,
3. rizikos skaičiavimus,
4. ekspertinius konsensusus.

Tačiau ši sistema gali būti sunkiai permatoma visuomenei, nes:

1. sprendimai remiasi sudėtingais algoritmais,
2. argumentai tampa techniniai,
3. politinė diskusija susiaurėja.

5.3. Multipoliarus pasaulis: galios decentralizacija

5.3.1. Nuo vienpolės prie daugiapolės sistemos

Po Šaltojo karo dominavusi JAV hegemonijos sistema XXI amžiaus trečiajame dešimtmetyje palaipsniui transformuojasi į multipoliarumą.

Pagrindiniai galios centrai:

1. JAV (karinė ir technologinė galia),
2. Kinija (pramoninė ir technologinė ekspansija),
3. Europos Sąjunga (reguliacinė galia),
4. Indija (demografinė ir ekonominė dinamika),
5. regioniniai blokai (BRICS plėtra).

5.3.2. Multipoliarumo struktūrinė logika

Multipoliarumas reiškia:

1. ne vienos hegemonijos pabaigą,
2. bet nuolatinį galios balansavimą.

Tai sukuria sistemą, kurioje:

1. konfliktai tampa dažnesni, bet mažiau totalūs,
2. ekonominės priklausomybės išlieka,
3. technologinė konkurencija intensyvėja.

5.3.3. Civilizaciniai modeliai

Kai kurie teoriniai modeliai (pvz., Samuel Huntington) prognozuoja, kad ateities konfliktai bus ne ideologiniai, o civilizaciniai.

Tai reiškia:

1. skirtingi vertybiniai modeliai (Vakarai, Kinijos valstybingumo modelis, Indijos pluralizmas ir kt.),
2. konkuruojančios politinės filosofijos,
3. skirtingos technologinio valdymo normos.

5.3.4. Fragmentuota globalizacija

Globalizacija nesibaigia, bet tampa:

„fragmentuota globalizacija“

kurioje:

1. prekyba tęsiasi,
2. bet su strateginiais apribojimais,
3. tiekimo grandinės regionalizuojamos,
4. technologijos tampa geopolitiniu ginklu.

5.4. Dirbtinis intelektas kaip valdymo infrastruktūra

5.4.1. AI kaip naujas institucionalus veikėjas

Dirbtinis intelektas XXI amžiuje tampa ne tik įrankiu, bet ir:

1. sprendimų paramos sistema,
2. prognozavimo mechanizmu,
3. informacijos filtravimo struktūra.

Jo įtaka apima:

1. ekonomiką,
2. saugumą,
3. švietimą,
4. žiniasklaidą.

5.4.2. Algoritminis valdymas

Algoritminis valdymas reiškia, kad:

1. sprendimai priimami remiantis modeliais,
2. o ne vien žmogaus intuicija ar politine diskusija.

Tai sukuria „juodosios dėžės“ problemą:

1. net sprendimų priėmėjai ne visada supranta, kaip AI pasiekia rezultatą.

5.4.3. AI ir valdžios delegacija

Galima išskirti tris AI integracijos lygius:

1. Pagalbinis lygmuo – AI teikia analizę (pvz., medicinoje, ekonomikoje).
2. Sprendimų rekomendavimas – AI siūlo politikos variantus.
3. Deleguotas sprendimas – AI tiesiogiai priima sprendimus (ribotose sistemose).

Kiekvienas lygmuo didina:

1. efektyvumą,
2. bet mažina tiesioginę žmogaus kontrolę.

5.4.4. AI ir etinė problema

Pagrindinis klausimas:

kas atsakingas už algoritminį sprendimą?

Problemos apima:

1. šališkumą duomenyse,
2. skaidrumo stoką,
3. atsakomybės išskaidymą.

Tai sukuria naują etinę sritį – algoritminę etiką.

5.5. Hibridiniai scenarijai: sistemų persidengimas

Realioje pasaulio dinamikoje šie trys scenarijai nesivysto izoliuotai. Jie formuoja hibridines struktūras:

1. Technokratija + AI → duomenimis grįstas valdymas,
2. Multipoliarumas + AI → technologinė geopolitinė konkurencija,
3. Technokratija + multipoliarumas → regioniniai ekspertiniai blokai.

Tai reiškia, kad ateities pasaulio tvarka bus ne vienas modelis, o modelių konkurencija.

5.6. Valdžios transformacija: nuo institucijų prie sistemų

Jei klasikinėje politikoje valdžia priklausė institucijoms, tai ateityje ji vis labiau priklausys:

1. sistemoms,
2. infrastruktūroms,
3. ir algoritminiams tinklams.

Valdžia tampa:

ne sprendimų centru, o sprendimų architektūra.

5.7. Kritinė refleksija: kontrolė ir autonomija

Šie scenarijai kelia esminę filosofinę įtampą tarp:

1. kontrolės (efektyvumas, saugumas, prognozavimas),
2. ir autonomijos (laisvė, politinis dalyvavimas, nenusipėjamumas).

Foucault prasme, tai būtų nauja biopolitikos fazė.

Habermas požiūriu – viešosios erdvės transformacija į techninę sistemą.

Agamben prasme – galimas išimties normalizacijos sustiprėjimas algoritminėje formoje.

5.8. Išvada: ateitis kaip valdymo eksperimentas

Ateities pasaulio tvarka nėra iš anksto nustatyta. Ji formuojasi kaip:

1. technokratiinių sprendimų,
2. geopolitinių jėgų,
3. ir algoritminių sistemų sąveika.

Todėl galima teigti:

XXI amžiaus ateitis nėra vienas scenarijus, bet nuolatinis valdymo eksperimentas, kuriame žmonija testuoja skirtingas kontrolės ir autonomijos formas.

VI SKYRIUS.

SINTEZĖ IR IŠVADA: NAUJOJI PASAULIO TVARKA KAIP PROCESAS, O NE SISTEMA

6.1. Kodėl pabaiga nėra užbaigimas

Šios knygos analizė parodė, kad „Naujoji pasaulio tvarka“ XXI amžiuje negali būti suprantama kaip vieninga struktūra ar centralizuotas projektas. Ji labiau primena procesų tinklą, kuriame susikerta technologijos, geopolitika, ekonomika ir kultūrinės interpretacijos.

Todėl šio skyriaus tikslas nėra pateikti galutinę išvadą tradicine prasme. Greičiau – atlikti sintezę, kuri leistų suprasti, kaip skirtingi analizės lygmenys susijungia į vieną teorinį vaizdą.

6.2. Trys analizės lygmenys: knygos struktūrinė logika

Visos knygos argumentai gali būti apibendrinti trimis tarpusavyje susijusiais lygmenimis:

2.1. Materialusis lygmuo (struktūros ir institucijos)

Šiame lygmenyje veikiančios jėgos yra:

1. valstybės,
2. tarptautinės organizacijos,
3. ekonominės sistemos,
4. technologinės infrastruktūros.

Tai yra „kietoji“ pasaulio tvarka, kuri formuoja realias galios hierarchijas.

2.2. Epistemologinis lygmuo (žinojimas ir interpretacija)

Šiame lygmenyje svarbiausia ne tai, kas vyksta, bet kaip tai yra suprantama.

Čia veikia:

1. žiniasklaida,
2. akademinis diskursas,
3. ekspertinės sistemos,
4. informacinės platformos.

Tai yra realybės interpretavimo mechanizmas, kuris formuoja visuomenės suvokimą apie valdžią.

2.3. Simbolinis lygmuo (naratyvai ir mitai)

Šiame lygmenyje atsiranda:

1. sąmokslo teorijos,
2. utopijos,
3. distopijos,
4. civilizaciniai mitai.

Šis lygmuo nėra „klaidingas“ savaime – jis atlieka funkciją suteikti prasmę sudėtingoms, fragmentuotoms sistemoms.

6.3. Pagrindinė sintezė: valdžia kaip tinklas

Tradicinis valdžios modelis – hierarchinis, centralizuotas – XXI amžiuje tampa vis mažiau adekvatus.

Vietoje jo atsiranda tinklinė valdžios struktūra, kurioje galia pasiskirsto per institucijas, technologijas ir informaciją.

Šioje struktūroje:

1. nėra vieno centro,
2. nėra vieno sprendimų priėmėjo,
3. yra daugybė tarpusavyje susijusių mazgų.

6.4. Globalizacijos transformacija: nuo integracijos prie fragmentacijos

XX amžiaus pabaigoje globalizacija buvo suprantama kaip nuolatinė integracijos didėjimo kryptis.

Tačiau XXI amžiuje atsiranda nauja tendencija:

1. strateginė fragmentacija,
2. tiekimo grandinių lokalizacija,
3. geopolitinė konkurencija technologijų srityje.

Tai reiškia, kad pasaulis juda ne į visišką vienybę, bet į kontroliuojamą fragmentuotą tarpusavio priklausomybę.

6.5. Technologijos kaip naujoji infrastruktūrinė valdžia

Dirbtinis intelektas, duomenų ekonomika ir algoritminės sistemos tampa:

1. sprendimų filtravimo mechanizmais,
2. elgesio prognozavimo sistemomis,
3. socialinės realybės formavimo infrastruktūra.

Tai sukuria naują valdžios formą, kuri nėra tiesiogiai matoma.

Galima ją apibūdinti kaip infrastruktūrinę valdžią, kurioje kontrolė vyksta per sistemas, o ne per tiesioginius įsakymus.

6.6. Foucault, Habermas ir Agamben sintezė

Šios knygos teorinė analizė gali būti apibendrinta trimis filosofiniais pjūviais:

6.1. Foucault: valdžia kaip dispersija

Valdžia nėra centrinė – ji veikia per:

1. institucijas,
2. normas,
3. discipliną,
4. duomenų sistemas.

6.2. Habermas: komunikacinės erdvės transformacija

Viešojoje erdvėje fragmentuojasi:

1. algoritmai formuoja informacijos srautą,
2. dialogas tampa asimetriškas,
3. racionali diskusija konkuruoja su informaciniu triukšmu.

6.3. Agamben: išimties normalizacija

Išimtinės būklės (krizės, saugumo režimai) tampa – nuolatine valdymo forma.

Tai perkelia politiką į nuolatinės krizės režimą.

6.7. Sąmokslo teorijų funkcija globalioje sistemoje

Sąmokslo teorijos šiame kontekste nėra tik dezinformacija. Jos atlieka socialinę funkciją:

1. supaprastina sudėtingumą,
2. suteikia aiškų kaltininką,
3. sukuria psichologinį stabilumą.

Tačiau tuo pačiu jos:

1. iškraipo sisteminių supratimą,
2. silpnina pasitikėjimą institucijomis,
3. sustiprina informacinį susiskaidymą.

6.8. Pagrindinė išvada: pasaulio tvarka kaip dinaminė pusiausvyrą

Šios knygos centrinė tezė gali būti suformuluota taip:

XXI amžiaus pasaulio tvarka nėra nei chaosas, nei sistema, bet nuolat besikeičianti pusiausvyrą tarp technologijų, institucijų ir interpretacijų.

Tai reiškia, kad:

1. nėra galutinio stabilumo,
2. nėra vienos valdžios struktūros,
3. nėra užbaigtos globalizacijos formos.

6.9. Filosofinė išvada

Jeigu ankstesnės epochos siekė „tvarkos“ kaip galutinio projekto, tai XXI amžius atskleidžia, kad pats pasaulio valdymas yra neišvengiamai neužbaigtas procesas.

Nežinomybė tampa ne klaida, o struktūrine sistemos dalimi.

6.10. Baigiamoji refleksija

„Naujoji pasaulio tvarka“ nėra daiktas, kurį galima atrasti ar demaskuoti. Ji yra:

1. santykių tinklas,
2. interpretacijų laukas,
3. technologinė infrastruktūra,
4. ir nuolatinis politinis eksperimentas.

Todėl galutinė šios knygos mintis būtų:

Pasaulio tvarka XXI amžiuje nėra tai, kas mus valdo iš išorės, bet tai, ką mes patys nuolat kuriame, interpretuojame ir transformuojame.

PABAIGA

XXI amžiaus pasaulis išgyvena ne tik geopolitinį persitvarkymą, bet ir gilesnę civilizacinę transformaciją, kurioje persipina technologija, galia, žinojimas ir žmogaus tapatybė. „Naujoji pasaulio tvarka“ nėra vieningos valdžios projektas ar vien tik tarptautinių institucijų evoliucija. Tai daugiasluoksnis procesas, kuriame keičiasi pačios tikrovės suvokimo sąlygos: kas turi teisę apibrėžti tiesą, kas valdo informaciją, kas formuoja kolektyvinę vaizduotę ir koku pagrindu grindžiama politinė legitimacija.

Filosofiniu požiūriu ši epocha žymi klasikinio modernybės pasitikėjimo progresu krizę. Žmogus, kuris Apšvietos laikotarpiu buvo laikomas autonomišku racionalių subjektu, šiandien tampa algoritminių sistemų, duomenų infrastruktūrų ir informacinių srautų dalimi. Technologinis racionalumas vis dažniau pakeičia etinį svarstymą, o efektyvumas tampa svarbesnis už prasmę. Tokiu būdu kyla klausimas: ar žmogus tebėra istorijos subjektas, ar jau tik globalių sistemų objektas?

Politinių lygmeniu pasaulis juda nuo vienpolės struktūros į fragmentuotą daugiapolę tvarką. Valstybių suverenitetas silpnėja ne tik dėl tarptautinių organizacijų ar ekonominės globalizacijos, bet ir dėl transnacionalinių korporacijų, skaitmeninių platformų bei informacinių tinklų galios. Demokratija susiduria su paradoksu: formaliai plečiasi dalyvavimo galimybės, tačiau realiai visuomenės tampa vis labiau valdomos per emocijas, medijų architektūrą ir duomenų analizę. Šiuolaikinė valdžia veikia ne vien per prievartą, bet ir per sąmonės formavimą.

Epistemologiniu aspektu gyvename laikotarpyje, kuriame žinojimo perteklius paradoksaliai sukuria tiesos deficitą. Informacijos gausa nebūtinai didina supratimą; dažnai ji skatina fragmentaciją, reliatyvizmą ir manipuliaciją. Dirbtinis intelektas, socialiniai tinklai ir algoritmai ne tik perduoda informaciją, bet ir aktyviai konstruoja realybės interpretacijas. Todėl pagrindinis XXI amžiaus klausimas tampa ne „ką mes žinome“, o „kaip ir kodėl mes tuo tikime“.

Šiame kontekste naujoji pasaulio tvarka neturėtų būti suprantama tik kaip grėsmė ar sąmokslas naratyvas. Ji yra istorinė pereinamoji būsena, kurioje žmonija ieško naujų egzistavimo modelių. Kiekviena epocha kuria savo galios struktūras, tačiau kartu gimdo ir naujas laisvės formas. Globalios krizės — klimato kaita, ekonominė nelygybė, informaciniai karai, migracija, technologinė kontrolė — atskleidžia ne tik sistemos trapumą, bet ir būtinybę permąstyti žmogaus vietą pasaulyje.

Todėl svarbiausia šios analizės išvada yra ta, kad ateities pasaulio tvarka priklausys ne vien nuo technologinės ar ekonominės galios centrų, bet ir nuo žmonijos gebėjimo išsaugoti kritinį mąstymą, etinę atsakomybę ir dialogo kultūrą. Jei XXI amžius taps vien duomenų, kontrolės ir instrumentinio racionalumo era, žmogus rizikuoja prarasti ne tik politinę laisvę, bet ir egzistencinę prasmę. Tačiau jei technologinis progresas bus derinamas su humanistine refleksija, gali atsiverti galimybė naujai civilizacinei sintezei, kurioje pažanga nebus atsieta nuo žmogaus orumo.

Naujoji pasaulio tvarka dar nėra galutinai susiformavusi. Ji kuriama dabar — kiekviename politiniame sprendime, kiekviename informaciniame konflikte, kiekviename technologiniame proveržyje ir kiekviename žmogaus pasirinkime. Todėl pagrindinė XXI amžiaus kova vyksta ne tik dėl teritorijų ar ekonomikos, bet ir dėl pačios žmogaus sąmonės, tiesos sampratos ir ateities vizijos.

LITERATŪRA

1. Ulrich Beck (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*.
2. Manuel Castells (1996). *The Rise of the Network Society*.
3. Michel Foucault (2008). *The Birth of Biopolitics*.
4. Anthony Giddens (1990). *The Consequences of Modernity*.
5. Giorgio Agamben (2005). *State of Exception*.
6. Immanuel Wallerstein (2004). *World-Systems Analysis*.
7. Jürgen Habermas (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*.
8. Niklas Luhmann (1995). *Social Systems*.
9. Karl Popper (1945). *The Open Society and Its Enemies*.
10. Shoshana Zuboff (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*.
11. Adam Tooze (2021). *Shutdown: How Covid Shook the World's Economy*.
12. Richard Baldwin (2016). *The Great Convergence*.
13. Joseph Nye (2004). *Soft Power*.
14. Joseph Stiglitz (2002). *Globalization and Its Discontents*.
15. Anu Bradford (2020). *The Brussels Effect*.
16. Lee McIntyre (2018). *Post-Truth*.
17. Cass Sunstein (2009). *Going to Extremes*.
18. Byung-Chul Han (2017). *In the Swarm*.
19. Samuel Huntington (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*.
20. Luciano Floridi (2014). *The Fourth Revolution*.
21. Nick Bostrom (2014). *Superintelligence*.
22. Daron Acemoglu & James A. Robinson (2012). *Why Nations Fail*.
23. Bruno Latour (1991). *We Have Never Been Modern*.
24. Gilles Deleuze (1992). *Postscript on the Societies of Control*.

APIE AUTORIŲ

Tomas Lagūnavičius – Kaune, Lietuvoje, gyvenantis multidisciplininis kūrėjas ir mąstytojas, kurio veikla aprėpia tiek meninę praktiką, tiek šiuolaikinę filosofinę refleksiją. Jo intelektualinė ir kūrybinė veikla formuojasi tarpdisciplininėje erdvėje, kur vizualiniai ir scenos menai tampa platforma filosofinių idėjų artikuliacijai ir naujų konceptų kūrimui. Per savo įvairiapusę karjerą jis ne tik surengė daugiau nei 40 personalinių parodų ir sukūrė virš 50 sceninių darbų, bet ir nuosekliai plėtojo teorinį diskursą, siekdamas konceptualizuoti šiuolaikinės tikrovės procesus.

Autorius yra parašęs ir keletą filosofinių knygų, kuriose plėtojami originalūs teoriniai modeliai bei praktinės filosofijos kryptys. Tarp reikšmingesnių darbų minėtini „Neuromaterializmas ir hypekultūralizmas. Praktinė filosofija“, taip pat „Būk postmodernistas. 100 žingsnių“ ir „Būk postnacionalistas. 100 žingsnių“, kuriuose analizuojami šiuolaikinės visuomenės, kultūros ir tapatybės transformacijų procesai. Šiose knygose autorius siekia ne tik interpretuoti esamas filosofines paradigmas, bet ir kurti naujas sąvokas bei metodologinius prieigos būdus, orientuotus į praktinį jų taikymą.

Siekdamas išlaikyti aukštą teorinį lygį ir plėtoti tarptautinį akademinį dialogą, Tomas Lagūnavičius aktyviai seka globalius filosofinius procesus ir yra daugelio prestižinių filosofijos organizacijų narys, tarp jų: Society for European Philosophy (SEP), International Society for Philosophers, Australian Association of Philosophy (AAP), American Philosophical Association (APA), British Philosophical Association (BPA), Aristotelian Society bei Royal Institute of Philosophy.

Autorius yra įgijęs įvairiapusį išsilavinimą, apimantį tiek socialinius mokslus, tiek humanitarines disciplinas. Jis turi socialinių mokslų daktaro laipsnį, yra įgijęs psichologijos magistro kvalifikaciją Vytauto Didžiojo universitete, taip pat studijavo praktinę filosofiją. Be to, jo akademinis pagrindas apima ir teatro studijas (vaidybos ir režisūros kryptys), kurios daro reikšmingą įtaką jo filosofiniam mąstymui ir tarpdisciplininiam požiūriui.

☎ +370 60172101

✉ lagtomas@gmail.com

NAUJOJI PASAULIO TVARKA XXI AMŽIUJE:
FILOSOFINĖ, POLITINĖ IR EPISTEMOLOGINĖ ANALIZĖ